

SOCIJALDEMOKRATSKA PARTIJA BIH

FORUM ŽENA

NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI,
UDŽBENICI I RODNI STEREOTIPI

Sarajevo, mart 2016. godine

*„One book, one pen, one child and one teacher
can change the world.“¹*

Malala Sousafzai
Women's Rights Activist, Children's Activist,
Nobel Peace Prize winner 2014

UVOD

Prije uvođenja „ženske kvote“ 1998. godine (Izborni zakon BiH, 1998) u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine bilo je tek 2 % zastupnica, u Narodnoj skupštini Republike Srpske 2,4 %, a u Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine 5 % (SOC, 2015). Danas je situacija nešto bolja, no još uvijek nije na zavidnom nivou. Na Općim izborima 2014. godine izabrano je ukupno 19,03 % žena, od toga u PS BiH izabrano je 10 žena ili 23,81 %, u PF BiH izabrana je 21 žena, odnosno 21,43 % , dok je u NS RS izabrano 13 žena ili 15,66 % (SDP, 2015).

Ni u političkim partijama nije bolja situacija, čak i u onima koje svoje političko djelovanje zasnivaju na ravnopravnosti spolova. Kvota manje zastupljenog spola u Socijaldemokratskoj partiji Bosne i Hercegovine iznosi tek 40 % (SDP, 2015), a ista se po nepisanom pravilu primjenjuje za žene.

Opisano stanje rezultat je stereotipnog odnosa prema ženama. Uvriježeno je razmišljenje da žene nisu dovoljno sposobne za politiku i političko, odnosno društveno djelovanje, da ne mogu racionalno donositi odluke, posvetiti dovoljno vremena svojoj političkoj karijeri i razvoju iste. Kulturološki, ženi je dodijeljena uloga majke i domaćice koja se prenosi s generacije na generaciju, a svako odstupanje od iste smatra se svojeglavošću i hirom. Stereotipi su duboko ukorijenjeni u našu kulturu i tradiciju i kao takvi morju se „razbijati“.

Naučno je dokazano, da djeca u ranom djetinjstvu najlakše i najbrže pamte. Uče posmatrajući i oponašajući druge, te kroz igru. Na taj način usvajaju i stereotipe sa kojima odrastaju, sazrijevaju i ponašaju se u skladu sa istim. Djevojčice se igraju priborom za kuhanje i lutkama, odijevaju u nježne, pastelne boje (najčešće roze i ljubičaste), dječaci se igraju automobilima i puškama, odijevaju u izričito „muške“ boje (plave, zelene...). Već tada oni formiraju svijest da je ženi mjesto u kuhinji i uz djecu, održavajući čistoću i udobnost doma, dok su muškarci ti koji odlaze u lov (rat) i obavljaju poslove kako bi prehranili svoju porodičnu zajednicu.

Stereotip kao generalizacija o grupi ljudi, kojom se iste osobine pripisuju gotovo svim članovima te grupe, ne vodeći računa o stvarnim varijacijama između članova, je pojava koja vodi ka ugrožavanju prava pripadnika određene grupe, u ovom slučaju žena. Dakle, još u ranom djetinjstvu formira se svijest, da je žena biće niže vrste, te da nema jednake mogućnosti

¹ „Jedna knjiga, jedna olovka, jedno dijete i jedan nastavnik mogu promijeniti svijet.“

kao i pripadnik muškog spola. Tradicija podupire tu tvrdnju i ne daje jednake mogućnosti pripadnicima oba spola, osobito pripadnicima LGBTIQ² grupa. Evidentno je da postojanje i jačanje rodni stereotipa vodi ka održavanju diskriminacije žena u odnosu na muškarce, te umanjenju njihovih društvenih vrijednosti.

Kao socijaldemokratkinje i socijaldemokrati zalažemo se za jednaka prava i mogućnosti pripadnika/ca oba spola i svih rodni opredjeljenja. Naše političko djelovanje treba biti usmjereno ka osiguranju jednakih prava i mogućnosti za sve ljude bez obzira na spolnu ili rodnu pripadnost te uklanjanju svih stereotipa prisutnih u društveno-političkom i javnom prostoru, osobito u obrazovanju. Afrimacija pripadnika/ca oba spola i rodni grupa treba biti imperativ u političkom djelovanju socijaldemokrata, ne sutra, nego danas. Kroz nastavne planove i programe, udžbenike i nastavu uopće, treba razviti demokratsku svijest prema spolovima i rodovima.

S tim u vezi u okviru ove politike analizirat ćemo trenutno stanje, odnosno prisutnost rodni stereotipa u nastavi (nastavni planovi i programi i udžbenici) Bosanskog, hrvatskog, srpskog jezika i književnosti te Moje okoline, ukazati na posljedice takvih pojava, te ponuditi rješenja problema.

NAMJERA POLITIKE

Dokumenti koji regulišu ravnopravnost spolova, a koje je ratificirala i Bosna i Hercegovina su:

1. CEDAW – Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama, 1979.
2. Pekinška deklaracija i Platforma za djelovanje Ujedinjenih nacija, 1995.
3. Rezolucija Ujedinjenih nacija za provođenje Pekinške deklaracije, 2000.
4. Strategija rodne jednakosti Vijeća Evrope, 2014-2017.
5. Preporuka Vijeća Evrope CM/REC o rodno osviještenoj politici u obrazovanju, 2007.

U skladu sa navedenim su i:

1. Ustav BiH, kao i ustavi entiteta
2. Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, 2003.
3. Gender akcioni plan (GAP) BiH, 2013-2017.

Svaki od gore nabrojanih dokumenata zahtijeva afirmaciju žena u svim sferama života: obrazovanju, kulturi, politici, privredi i sl., što znači obezbijediti jednake mogućnosti, prilike i za žene i za muškarce.

² LGBTIQ je krovni termin za sve identitete koje proizlaze iz spola i roda. LGBTIQ, ova skraćena je složena od sljedećih riječi: Lezbijke, Gejevi, Biseksualne, Transrodne, Interseksualne i Questioning osobe

Član 10., stav (c) Konvencije Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama nalaže „reviziju udžbenika i školskih programa i prilagođavanje nastavnih metoda“ (UN, 1979), kako bi se osigurala jednakopravnost i muškaraca i žena. GAP BiH nalaže uvođenje i primjenu svih međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova u svim oblastima pa i u obrazovanju (jednak pristup obrazovanju i ženama i muškarcima, usklađenost zakona koji regulišu obrazovanje, rodnu/spolnu osjetljivost nastavnih planova i programa...). Međutim, nastavni planovi i programi, a s tim u vezi i udžbenici, su i dalje skrojeni prema muškim interesima i posmatraju se iz muške vizure, ne promovišu se ženska dostignuća u nauci, tehnici, umjetnosti, a o historijskoj ulozi da i ne govorimo. Jezički, žene su gotovo nevidljive i/ili obilježene klišeima. Udžbenici kreiraju vlastitu stvarnost, a ne onu koja bi trebala počivati na jednakim mogućnostima za sve, bez obzira na spol, rod i druge razlike. Oni kreiraju svoje norme i vrijednosti. Afirmacija žena i pripadnika/ca različitih rodničkih skupina treba biti prisutna i u nastavnim planovima i programima, udžbenicima, obrazovanju, društvu uopće.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH, u poređenju s ukupnim brojem diplomiranih studenata/ica u akademskoj 2013/2014. godini, udio studentica je 60,1 %. Žene čine 51,1 % ukupne populacije odnosno 51,8 % radno sposobne populacije u BiH (Mirović, D., Hadžić, I., Miftari, E., 2015). Iako je statistika u posljednje vrijeme na strani žena, to ne znači da se žene nalaze na odgovornim, odlučujućim, tj. rukovodnim funkcijama. Posljedica je to kulturoloških, tradicijskih poimanja žene i njene uloge. Spol i rod nisu i ne mogu biti pokazatelji akademskih vještina, interesovanja ili čak emocionalnih stanja.

Jedno je istraživanje, provedeno u 25 zemalja Evrope, Sjeverne i Južne Amerike i Srednjeg Istoka, pokazalo da ispitanici/e ženama pripisuju „nježnije“, „mekše“ pridjeve, za razliku od muškaraca koje krasi „čvrsti“, „snažni“ opisi (tabela 1.)

tipično žensko	tipično muško
srdačna ^o	aktivan
atraktivna	pustolovan ^o
nesamostalna	agresivan ^o
snena ^o	umišljen
emocionalna	hrabar
strašljiva	odvažan
senzibilna ^o	dominantan ^o
s izraženim osjećanjima ^o	često nešto poduzimaju ^o
osjetljiva	snažan
povodljive ^o	neovisan ^o
praznovjerne	progresivan
nejake	izdržljiv ^o
	grub ^o
	strog
	jak ^o
	neemocionalan
	mudar

Tabela 1. (FHB, 2004)³

³ o - najučestaliji pridjevi

Ovakvi stavovi formiraju se u ranom djetinjstvu, u porodici, skupini vršnjaka, školi. Nastavni planovi i programi, udžbenici, nastava uopće nije usmjerena ka razbijanju rodni stereotipa, pokazala su gore navedena istraživanja. Udžbenici kao jedno od najvažnijih nastavnih sredstava imaju obrazovnu, političku, kulturnu i ekonomsku dimenziju. Niti jedna od njih ne afirmiše žene kao jednake muškarcima. Kod odobrenja udžbenika, gleda se naučna utemeljenost navedenih činjenica, prilagođenost uzrastu, usklađenost sa nastavnim planovima i programima, kvalitet ilustracija, tj. njihova usklađenost s nastavnim sadržajima... Udžbenik koji zadovolji ove kriterije dobija odobrenje za korištenje u školama. Među takvim udžbenicima nađu se i oni koji nisu rodno/spolno osjetljivi, tj. koji ne odgovaraju prikazu jednakopravnosti spolova i rodova.

Zakon o ravnopravnosti spolova iz 2009. godine (prečišćena verzija) u članovima 6. i 21. nalaže da se planovi i programi obrazovnog sistema uspostave tako da se eliminiraju sve stereotipne slike muškaraca i žena. S tim u vezi je i ova politika koja će nakon analize odabranih udžbenika ponuditi prijedloge za afirmaciju oba spola kroz nastavne planove i programe, udžbenike i sl. (Zakon o ravnopravnosti spolova, 2009) (PS, 2003)

PREGLED TRENUTNOG STANJA

Analizom istraživanja provedenih u regiji o rodni stereotipima pokazalo se da i susjedi, slično kao i mi boluju od istih „bolesti“. Tradicionalna uloga žene prisutna je i u hrvatskim, srbijanskim, te crnogorskim školama.

U analiziranim udžbenicima prirode i društva, prirode, te biologije u Republici Hrvatskoj primjetne su značajne razlike u zastupljenosti oba spola u ilustracijama, tekstovima i sl., gdje veći procenat pripada muškarcima (Baranović, B., Doolan, K., Jugović, I., 2010), dok se rodna osjetljivost u jeziku uglavnom poštuje. (Izvještaj, 2013)

U Republici Srbiji se došlo do sljedećih zaključaka:

1. rodne uloge su strogo određene (prisutni rodno zasnovani stereotipi)
2. tim ulogama žene se diskriminišu i marginalizuju
3. žena se potiskuje u sferu privatnosti
4. rjeđe su autorke i junakinje tekstova u udžbenicima (Stefanović, J., Glamočak, S., 2010).

Istraživanja u Crnoj Gori pokazala su da je učestalost pojavljivanja muških i ženskih likova na ilustracijama prilično ujednačena kada su *dječiji likovi* u pitanju: ukupno se djevojčice pojavljuju 48%, a dječaci 52%. Situacija se bitno mijenja kod odraslih likova gdje se žene pojavljuju na 18,5% a muškarci na 81,5 % ilustracija. A što se aktivnosti i uloga tiče ženu možete vidjeti uglavnom kao domaćicu i pored šporeta, a kada je van kuće onda šeta ili sjedi u parku sa prijateljicama i djecom. Muškarac koji predstavlja tatu je uvijek u odijelu i kada je kući, strogog, ozbiljnog ponašanja, osim kada se malo opusti uz gusle (Society, 2004).

Dakle, sva navedena istraživanja su pokazala da se autori udžbenika eksplicitno zalažu za ravnopravnost, dok implicitno kroz tekstove, ilustracije i sl. sugerišu neravnopravnost. Eksplicitno se zalažu za emancipaciju žena, implicitno je žena žrtva (društva, porodice...) Žene imaju manje uloga, aktivnosti kao i manji broj osobina koje ih opisuju. Sve što je dato u udžbenicima predstavlja se kao jedina, prava i konačna istina. Nema prostora za problematiziranje, odnosno dovodenje u pitanje ono što je napisano, nacrtano i sl.

U okviru ove politike, akcenat je stavljen na analizu udžbenika (napisanih na osnovu operativnih nastavnih planova i programa), budući da su isti, prvi i većini jedini izvor znanja i informacija.

Analizirani su udžbenici za predmet bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost. Predmet analize bile su ilustracije na kojima se nalaze muškarci, odnosno žene (dakle broj takvih ilustracija) i uloge ili aktivnosti koje su im dodijeljene, te broj autora, odnosno autorica koji/e su napisali/e tekstove date u udžbenicima.

Analizom udžbenika za Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost, odobrenih za korištenje u Federaciji Bosne i Hercegovine, došlo se do sljedećih podataka:

UDŽBENIK	AUTOR/ICA	ILUSTRACIJE		AUTORI/CE TEKSTOVA		
		M	Ž	M	Ž	NARODNI
<i>Maštalica</i> , Početnica za 1. razred devetogodišnje osnovne škole	Zehra Hubijar	52 67,53%	25 32,47%	9 39,13%	12 52,17%	2 8,7%
<i>Leptir i cvijet</i> , Čitanka za 2. razred devetogodišnje osnovne škole	Zehra Hubijar	24 77,42%	7 22,58%	30 51,72%	21 36,21%	7 12,07%
<i>Žubor radosti</i> , Čitanka za 3. razred devetogodišnje osnovne škole	Zehra Hubijar	19 86,36%	3 13,64%	19 55,88%	11 32,35%	4 11,77%
<i>Boja sreće</i> , Čitanka za 4. razred devetogodišnje osnovne škole	Zehra Hubijar	17 70,83%	7 29,17%	33 55,93%	20 33,89%	6 10,18%

Tabela 2.

Iz prikazanih podataka vidimo da navedeni udžbenici nisu rodno osjetljivi u vidu ilustracija, kao ni ravnomjerne zastupljenosti autora i autorica tekstova. Kada je riječ o ilustracijama muškarci su prosječno prikazani na 28 ili 75,54% ilustracija po udžbeniku, a žene na 10,5 ili 24, 46% ilustracija po udžbeniku. Za razliku od žena muškarci su u prosjeku autori 23 ili 50,66% tekstova po udžbeniku, žene 16 ili 38,65% tekstova, dok je u udžbenicima zastupljeno 5 ili 10, 69% narodnih tekstova.

ULOGE		AKTIVNOSTI		OSOBI NE	
M	Ž	M	Ž	M	Ž
voćar, ratar, otac kralj, vozač, djed prolaznik, lovac susjed, fotograf obućar, čarobnjak prodavač, poštar krojač poslovan čovjek zidar, riba, div čuvar, mudrac zubar, vodeničar čamdžija, kestenjar učitelj, drvosječa mašinovođa	učiteljica domaćica pekarka baka majka supruga	misli tuče se	nosi teret čuva unuku šije	ljut	nemoćna

Tabela 3.

Kada je riječ o ulogama, aktivnostima ili osobinama koje se odnose na žene ili muškarce, ni tu nije ništa bolja slika. Muškarcima se dodjeljuje širi raspon uloga i aktivnosti, dok ženama pripada negovateljska uloga, odnosno uloga majke, bake/nane uz izuzetak ilustracije žene kao učiteljice koja se pojavljuje u svakom udžbeniku, što opet predstavlja stereotipno obilježavanje, budući da se u samo jednom udžbeniku i na samo jednoj ilustraciji muškarac pojavljuje u ulozi učitelja.

Analizirani su i udžbenici za predmet Moja okolina (odobreni na području FBiH). Predmet analize bile su ilustracije na kojima se nalaze muškarci, odnosno žene (dakle broj takvih ilustracija) i uloge ili aktivnosti koje su im dodijeljene.

UDŽBENIK	AUTOR/ICA	ILUSTRACIJE	
		M	Ž
<i>Moja okolina</i> , udžbenik za 1. razred devetogodišnje osnovne škole	Ništović, I., Ništović, H, Bijedić, A.	94 59,49%	64 40,51%
<i>Moja okolina</i> , udžbenik za 2. razred devetogodišnje osnovne škole	Kovačević, D.	90 54,54%	75 45,46%
<i>Moja Okolina</i> , udžbenik za 3. razred devetogodišnje osnovne škole	Livnjak, Z.	18 58,06%	13 41,94%
<i>Moja okolina</i> , udžbenik za 4. razred devetogodišnje osnovne škole	Lugavić, S.	14 66,66%	7 33,34%

Tabela 4.

Analizom udžbenika za moju okolinu utvrđeno je da je razlika između broja ilustracija na kojima su muškarci i ilustracija na kojima su žene, nešto manja nego u udžbenicima za

maternji jezik. No, to još uvijek nije dovoljno kako bi se ostvarila potpuna ravnopravnost i afirmacija oba spola.

ULOGE		AKTIVNOSTI	
M	Ž	M	Ž
prodavač, glumac, radnik u tvornici automobila, ljekar, kuhar, djed, policajac, konjanik, otac, direktor, nastavnik, poljoprivrednik, drvosječa, domar, pilot, konobar, obučar, zlatar, vozač, čamdžija, pčelar, vjerski službenik, mornar, muzejski radnik/kustos, radnik za šalterom, invalid, muzičar, sportista, kovač	učiteljica, pedagogica bibliotekarka sekretarica, kuharica spremačica, baka, majka, domaćica prodavačica, prodavačica, glumica, pekarka, zubarka, krojačica, domaćica, apotekarka, trudnica, vrtlarka, radnica za šalterom, policajka, plesačica, medicinska sestra invalidkinja	<i>pomaže oko žimnice, usisava</i> , čita knjigu/novine, fotografiše, vraća se s posla, uređuje voćke,	donosi kafu pegla, pere suđe priprema hranu, prodaje, uslužuje

Tabela 5.

Iz navedenog se vidi, da je omjer uloga koje se pripisuju muškarcima i ženama, približno jednak. No, analiziramo li detaljnije koje uloge se dodjeljuju i jednima i drugima, primjetit ćemo stereotipnu podjelu istih, kao i podjelu aktivnosti koje obavljaju i muškarci i žene. Ženama i dalje pripada uloga negovateljice, čuvarice doma, odgajateljice djece ili pak uslužne radnice. Muškarcima se dodjeljuju uloge hranitelja porodice, poslovnog čovjeka, ljekara i sl.

Svijetli primjer je Udžbenik za 1. razred u kojem je prikazana ravnopravna podjela kućanskih poslova, pa tako u tom udžbeniku majka pegla i otac usisava; majka pere suđe i otac usisava.

No, u tom istom udžbeniku imamo i ilustraciju na kojoj majka donosi napitak (poslužuje), a otac čita knjigu, majka priprema sendvič, a otac fotografiše i sl.

Kada je riječ o nastavnim planovima i programima nema nastavnih sadržaja u kojima se eksplicitno govori o ravnopravnosti spolova ili sadržaja u kojima se afirmišu žene kao uspješne naučnice, sportistkinje, povijesne ličnosti i sl. Kroz nastavu Bosanskog, hrvatskog, srpskog jezika i književnosti, te kroz nastavu Muzičke kulture obrađuju se tekstovi i pjesme u kojima su opjevane majke, bake/nane, tetke, učiteljice... dakle, žene u stereotipnim ulogama. U nastavnim planu i programu za predmet Društvo/Kultura/Religija nalaze se nastavni sadržaji o ravnopravnosti spolova, kao i o ravnopravnosti uopće (nacionalnoj, vjerskoj, jezičkoj...). **Treba istaći da su učenici koji ne pohađaju ovaj nastavni predmet (dakle, oni koji pohađaju vjeronauku, budući da su to „izborni“ predmeti) uskraćeni za navedene sadržaje.** Pomenuti predmet izučava se u Kantonu Sarajevo. Kroz nastavu Moje okoline obrađuje se nastavna jedinica Međunarodni praznici, a u okviru iste govori se o Danu žena. To je jedini sadržaj u okviru kojeg se govori o historijskom značaju i ulozi žena, ali to nije dovoljno.

ZAŠTO PROMJENA? SOCIJALDEMOKRATSKA RJEŠENJA.

Mediji (printati, TV, radio, Internet) kao najbrže sredstvo prijenosa informacija uveliko oblikuju svijest javnosti i utječu na formiranje stereotipa pa i rodno zasnovanih stereotipa. „Njih ne možemo izbjeći, ali ih možemo naučiti čitati, razumjeti što se, zapravo, pokušava komunicirati i razmišljati o utjecaju koji imaju te kako mi to želimo i možemo promijeniti.“ (Izvor, 2010)

Za razliku od odraslih ljudi, djeca u ranom djetinjstvu nisu u stanju na taj način primati informacije i kritički se odnositi prema njima. Stoga obrazovanje ima ključnu ulogu u odgoju i formiranju mladih ličnosti, njihovih navika, stavova, pa i stereotipa.

Vlada Flandrije je pokrenula inicijativu za stvaranje spolno i rodno osviještene kulture u flamanskim školama, kao primjer rodne i spolne osviještenosti u praksi. To se odnosi na sve aspekte školskog života (organizacija, politika škole, praksa, nastavni materijali, profesionalno usmjeravanje) kao i na sve učesnike (nastavnike, učenike i roditelje) (CoE, 2014). Rodni stereotipi ne ograničavaju samo lični i društveni razvoj žena i muškaraca, također ograničavaju razvoj državne ekonomije, jer se ne razvijaju svi talenti jednako,

odnosno nemaju jednake mogućnosti. Rodni stereotipi postavljaju nezdrave zahtjeve pred oba spola koji inhibiraju svoje prirodne talente i interese u razvoju i shodno tome ograničavaju ekonomski napredak i sprječavaju socijalnu koheziju.

Vijeće Evrope definiše obrazovanje kroz 4 cilja:

1. priprema za zapošljavanje
2. priprema za život kao aktivnog građanina u demokratskom društvu
3. lični razvoj
4. razvoj baze širokog, naprednog znanja (CoE, 2014)

Stoga se od društva, odnosno države očekuje da omogući jednaku i potpunu afirmaciju žena i muškaraca, njihovih sposobnosti, talenata i osobina ličnosti. Obrazovanje treba napraviti otklon i ograditi se od tradicionalnih i kulturnih uvjerenja u društvu zasnovanih na rodnom stereotipima. Dakle, treba obezbijediti ravnopravnu zastupljenost oba spola, kao i rodova kako bi se izbjeglo isključivanje i stigmatiziranje bilo koje skupine iz bilo koje sfere društvenog života.

KOJE PROMJENE ŽELIMO?

S obzirom da Ministarstvo civilnih poslova BiH i Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, definišu tzv. zajedničku jezgru nastavnih planova i programa, isti će:

- a) „Promicati i poticati mjere koje su posebno usmjerene prema provedbi rodno osviještene politike na svim razinama obrazovnog sistema, kao i u obrazovanju nastavnica i nastavnika, kako bi se postigla de facto ravnopravnost spolova i poboljšala kvaliteta obrazovanja; stvarati mehanizme, u čitavom obrazovnom sistemu, kojima se omogućava promicanje, provedba, nadzor i procjena provođenja rodno osviještene politike u školama,“ (CoE, 2007, 2010);
- b) proučavati utjecaj obrazovnih politika na djevojčice i dječake, žene i muškarce, pružajući kvalitativne i kvantitativne instrumente za procjenu njihovog rodno utjecaja;
- c) ohrabriti širu obrazovnu zajednicu da prihvati ciljeve i zacrtanu misiju školskih institucija po pitanju rodno osviještene politike, te da igra aktivnu ulogu u primjeni te strategije.

Budući da su nadležnosti entiteta i kantona u određenoj mjeri isključive, prenešene ili pak podijeljene:

- 1) Entitetska/kantonalna ministarstva za obrazovanje će prilikom izrade okvirnih nastavnih planova i programa u stručni tim uključiti i stručnjake/inje iz oblasti rodne ravnopravnosti, koji/e će zajedno sa preostalim članovima i članicama:

a) Uvesti rodno osjetljiv jezik u nastavne planove i programe, odnosno, nastavu uopće (komunikacija između nastavnika/ca, učenika/ca, roditelja i drugog osoblja u školi)

„Navoditi nazive zanimanja, profesije, titule, zvanja u oba roda kada je to jezički moguće“ (Čaušević, 2011);

b) Omogućiti ravnopravan položaj članova i članica komisija za izradu nastavnih planova i programa (programi moraju biti zasnovani na iskustvima i žena i muškaraca);

c) Uvrstiti slijedeće nastavne sadržaje:

- o uspješnim ženama u nauci, tehnici, umjetnosti, sportu, slvanim ženama iz prošlosti...
- ljudska prava i slobode (INEE, 2010)
- rodna ravnopravnost
- samopoštovanje i uvažavanje drugih
- razvijanje svijesti o vlastitom identitetu (Martinis, O., Fajdetić, M., Tot, D., Ništ, M., 2013)
- razvijanje svijesti o različitim oblicima diskriminacije, nasilja, seksizma i rasizma (NUT, 2013)
- interaktivne radionice za učenike/ce (BaBe, 2013);

d) Koristiti strategiju rodnog proračuna za promicanje jednakog pristupa i korištenja školskih resursa.

2) Entitetska/kantonalna ministarstva za obrazovanje će definisati udžbeničku politiku zasnovanu na rodnoj i spolnoj ravnopravnosti, te formirati stručni i profesionalni uređivački odbor za udžbenike koji će na temelju međunarodni konvencija, preporuka, usvojenih zakona i planova:

a) Omogućiti ravnopravan položaj autora i autorica udžbenika, kao i autora i autorica književnih tekstova datih u udžbenicima;

b) Omogućiti ravnopravan položaj ilustratora i ilustratorica udžbenika;

c) Povećati vidljivost spolne orijentacije u udžbenicima;

d) Uvesti rodno osjetljiv jezik u udžbenike;

e) Izbjegavati stereotipne prikaze karaktera;

f) Omogućiti rodno osjetljive ilustracije, tekstove:

- ravnomjerno zastupljen prikaz žena i muškaraca kao roditelja i kao uposlenika (bez stereotipnih zanimanja)
- oba spola ravnomjerno prikazati u sličnim pozicijama (upravljačkim, radničkim, odgajateljskim, njegovateljskim...);

g) Voditi računa o nenaglašavanju brige djevojčice, djevojke i žene za fizičkim izgledom.

3) Osnovne škole će u saradnji sa entitetskim/kantonalnim ministarstvima, te APOSO-e:

a) Poticati uravnoteženo sudjelovanje dječaka i djevojčica u zajedničkim odlukama i upravljanju školskim sistemom, te u izvanškolskim aktivnostima, na primjer, u školskim vijećima, dječijim saborima, forumima i klubovima mladih, zajedničkim izletima, školskim razmjenama, volonterskom radu;

b) Omogućiti trening za nastavno, stručno osoblje, roditelje i sve druge osobe uključene u proces obrazovanja;

c) Uključiti roditelje u proces promocije rodne ravnopravnosti (samo 8 država članica Vijeća Evrope imaju program za roditelje (CoE, 2014)

- promovirati jednaku participaciju ženskih i muških roditelja u svim aspektima edukacije njihove djece (BOSPO);

d) Identificirati i eliminirati pristrasnosti u razredima, koje favoriziraju dječake ili djevojčice ili koje nagrađuju ili kažnjavaju ponašanje određenog roda (BOSPO);

e) Izbjegavati rodno podijeljene uniforme za učenike/ce, nastavnike/ce i drugo radno osoblje.

„Rodna jednakost je više od sopstvenog cilja. Ona je preduslov za reduciranje siromaštva, promoviranje održivog razvoja i izgradnju dobre uprave.“

Kofi Anan

LITERATURA

1. Agencija za ravnopravnost spolova. (2013)., *GAP 2013 – 2017*.
2. BaBe. (2013). *Rodna ravnopravnost*. Kerschoffset: Udruga BaBe.
3. Baranović, B., Doolan, K., Jugović., I. (2010). *Jesu li čitanke književnosti za osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj rodno osjetljive*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
4. BOSPO. *Put ka rodnoj ravnopravnosti*. Tuzla: Udruženje "Bosanski savjet za pomoć" (BOSPO).
5. CoE. (2014). *Combating Gender Stereotypes In and Through Education*. Helsinki: CoE.
6. CoE. (2010). *Rodno osviještena politika u obrazovanju, Preporuka CM/Rec (2007) 13 i Memorandum sa objašnjenjima*. Zagreb: Vlada RH, Biblioteka ONA.
7. CoE. (2014). *Strategija rodne jednakosti Vijeća Evrope, 2014-2017.*, Vijeće Evrope
8. Čaušević, J., Zlotrg, S. (2011). *Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima*. Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti i Centar za interdisciplinarnе postdiplomske studije UNSA.
9. FHB. (2004). *Gender perspektiva u nastavi, mogućnosti i poticaji*. Sarajevo: FHB, KKA.
10. Hubijar, Z. (2011). *Maštalica*, Početnica za 1. razred devetogodišnje osnovne škole, Sarajevo: Dječija knjiga i Bosanska riječ
11. Hubijar, Z. (2008). *Leptir i cvijet*, Čitanka za 2. razred devetogodišnje osnovne škole. Sarajevo: Tugra
12. Hubijar, Z. (2006). *Žubor radosti*, Čitanka za 3. razred devetogodišnje osnovne škole. Sarajevo: Bosanska riječ
13. Hubijar, Z. (2007). *Boja sreće*, Čitanka za 4. razred devetogodišnje osnovne škole. Sarajevo: Bosanska riječ
14. INEE. (2010). *Rodna ravnopravnost u obrazovanju i kroz obrazovanje*. Ženeva: INEE, UNHCR.
15. *Izborni zakon BiH, prečišćeni tekst*. (1998). Službeni list.
16. Izvještaj, R. (2013). *Istraživanje: rodni aspekti u nastavi prirode i društva, prirode i biologije*. Zagreb: Ured pravobraniteljice za ravnopravnost spolova RH.
17. Izvor. (2010). *Obrazovanje za rodnu jednakost*. Tenja: Ženska udruga Izvor.
18. Kovačević, D. (2005). *Moja okolina*, Udžbenik za 2. razred devetogodišnje osnovne škole. Tuzla: NAM

19. Livnjak, Z. (2011). *Moja okolina*, Udžbenik za 3. razred devetogodišnje osnovne škole, Sarajevo: Publishing
20. Lugavić, S. (2012). *Moja okolina*, Udžbenik za 4. razred devetogodišnje osnovne škole. Sarajevo: Bosanska knjiga
21. Martinis, O., Fajdetić, M., Tot, D., Ništ, M. (2013). *Zdravstveni odgoj, Priručnik za učitelje i stručne saradnike u osnovnoj školi*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Agencija za odgoj i obrazovanje.
22. Mirović, D., HAdžić, I., Miftari, E.,. (2015). *Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava žena u BiH u 2014. godini*. Sarajevo: SOC.
23. Nastavni planovi i programi za osnovnu školu od I do IV razreda (MON KS, mon.ks.gov.ba)
24. Ništović, I., Ništović, H, Bijedić, A. (2010). *Moja okolina*, Udžbenik za 1. razred devetogodišnje osnovne škole. Sarajevo
25. NUT. (2013). *Stereotypes Stop You Doing Stuff, Challenging gender stereotypes through primary education*. London: National Union of Theacher.
26. PS. (2003). *Zakon o ravnopravnosti spolova BiH, PS BiH broj 56/03*. Sarajevo: Parlamentarna skupština BiH.
27. SDP. (2015). *Statut SDP BiH, prečišćeni tekst*. Sarajevo: SDP BiH.
28. SOC. (2015). *Gdje su žene u vladama? Zastupljenost i reprezentativnost žena i muškaraca u izvršnoj vlasti u BiH*. Sarajevo: SOC, HBS.
29. Society, O. (2004). *Prevazilaženje rodnjih stereotipa u osnovnom obrazovanju*. Budva: Foundation Open Society Institute, Ženska akcija.
30. Stefanović, J., Glamočak, S. (2010). *Imaju li čitanke rod? Rod u čitankama u osnovnoj školi*. Beograd.
31. UN. (1979). *Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW)*. Ujedinjene nacije.
32. UN. (1995). *Pekinška deklaracija i Platforma za djelovanje Ujedinjenih nacija*, Ujedinjene nacije
33. UN. (2000). *Rezolucija Ujedinjenih nacija za provođenje Pekinške deklaracije*, Ujedinjene nacije
34. Ustav BiH
35. *Zakon o ravnopravnosti spolova*. (2009). Službeni list.